

Lawrence Vale:
**Architecture, Power,
 and National Identity.**
 New Haven & London:
 Yale University Press, 1992.

På vilket sätt kan arkitektur och stadsbyggande bidra till skapandet av en nationell identitet? Kan man skapa nationella monument utan att samtidigt stärka den härskande elitens makt? Dessa frågor har säkert många arkitekter ställt sig, särskilt de som projekterat parlamentsbyggnader, presidentpalats, viktigare muséer, regeringsbyggnader och andra byggnader med karaktär av nationella monument. I en nyutkommen bok har dessa frågor kopplats samman och behandlats på ett inträngande sätt av Lawrence J. Vale, Assistant Professor i Urban Development vid MIT, Boston. Han har examen både i arkitektur och statskunskap (international relations), en utmärkt kombination för ämnet.

I sin analys koncentrerar sig Vale på det han kallar *kapitoliumkomplex*, dvs. den plats i ett lands huvudstad där parlaments- och regeringsbyggnader, högsta domstol och eventuellt andra statliga prestigebyggnader lokaliserats. Dessa byggnader är ju de som mer än andra bör uttrycka en stats nationella identitet. Samtidigt är det dessa byggnader som starkast uttrycker de härskandes makt. Valet av studieobjekt kan knappast bli lämpligare med det syfte Vale har.

Inte mindre än 20 kapitoliumkomplex analyseras i Vales bok. De statliga prestigebyggnadernas lokalisering och utformning i de gamla europeiska huvudstäderna behandlas dock endast översiktligt som en bakgrund till den mer omfattande analysen av de nyplanerade kapitolium-

komplex som utgör huvudintresset för Vales diskussion. Han konstaterar bl. a. att det inte finns några riktiga kapitoliumkomplex i städer som London, Paris eller Wien, medan yngre staders huvudstäder som Washington, Canberra, Ankara och Delhi har sina statliga maktbyggnader mer samlade och mer medvetet utformade. I sin analys skiljer Vale på 1) huvudstäder som utvecklats gradvis, 2) gamla huvudstäder som byggts om och 3) helt nyplanerade huvudstäder.

Demokratisk eller totalitär arkitektur?

En intressant fråga som Vale berör är om demokratin och den nationella identiteten är så väl etablerad i de gamla europeiska staterna att man här inte behöver manifesteras dessa två faktorer med några monumentalt utformade byggnadskomplex. USA, Australien och Turkiet skulle däremot vara tillräckligt unga för att motivera mer storslaget utformade kapitoliumkomplex. Man kan också, som Vale gör, jämföra den mer anspråkslösa och splittrade bilden av de offentliga byggnadernas lokalisering och utformning i London och Paris med de storslagna planer för monumental stadsomvandling som utarbetades och delvis förverkligades av Hitler för Berlin, av Mussolini för Rom och av Stalin för Moskva. Vale visar att det inte finns några enkla tumregler för att skilja demokratisk från totalitär arkitektur, men han diskuterar ett antal intressanta kriterier för att bedöma sådana skillnader.

Ett av dessa kriterier är skalan. Att byggnaderna är höga och omgivna av stora öppna platser gör att medborgarna lätt uppfattar kapitoliumkomplexet som hotfullt. Ofta lokaliserar de statliga prestigebyggnaderna på kullar till vilka breda avenyer leder så att kapitoliumkomplexet kan ses på långt håll från olika delar av staden, vilket ofta starkt bidrar till medborgarnas känsla av

litenhet inför de statliga myndigheterna. En annan viktig faktor är i vilken utsträckning området runt kapitoliumbyggnaderna utformats som offentliga platser till vilka allmänheten har tillträde eller anledning att besöka därför att även andra funktioner lokaliserats dit. Vales genomgång visar att parlaments- och regeringsbyggnader ofta är omgivna av förbjudna zoner, där få eller inga offentliga vardagsfunktioner lokaliserats.

Även fasadutformning och interiör kan bidra till att ett byggnadskomplex uppfattas som skrämmande respektive inbjudande och demokratiskt. Hur dessa faktorer uppfattas beror dock på landets kulturella historia. Genom uppfostran och utbildning lär sig medborgarna i olika länder läsa arkitektur på olika sätt. Det finns också skillnader mellan klasser. Ett formpråk som förstås av eliten, till vilken arkitekterna hör, kanske inte alls förstås av s. k. vanligt folk.

Arkitektur för nationell identitet

Hur komplicerad hela frågan om byggnaders symbolspråk är visas tydligt i Vales bok. Hur ska man till exempel avgöra om ett byggnadskomplex är en nationell symbol eller ej? Tar man upp drag ur den lokala byggnadstraditionen blir ju byggnaden mer uttryck för något regionalt än något nationellt. Ska man hävda sitt land internationellt – vilket kan betraktas som legitimt för en ung stat – måste man använda ett symbolspråk som förstås av en internationell publik (= en västerländsk elit?). Vale anser att det finns risk för att landets prestigebyggnader blir ytligt folkloristiska om de bygger på element ur det traditionella bondesamhället. Formen tappar lätt kontakt med innehållet, som just när det gäller parlaments- och regeringsbyggnader har ett icke-traditionellt innehåll. Om det politiska systemet ändå är importerat från Väst, varför då inte också ha byggnader som uttrycker västerländskt formspråk, frågar Vale.

Själv har jag i mina studier av bostadsbyggande i u-land slagits av hur starkt det västerländska inflytandet är på byggandet i många f. d. kolonier. Behovet att "avkolonisera" byggandet

tycks fortfarande vara starkt. I ett forskningsprojekt om möjligheten att genom arkitektur bidra till skapandet av en nationell identitet i f. d. kolonier har jag utgått ifrån att det inte räcker med att återuppväcka en lokal byggnadstradition utan att man också måste ta hänsyn till moderna funktionella och ekologiska krav i en arkitektur som integrerar element från olika etniska gruppers byggnadstradition. Jag har antagit att det finns en balanserad medelväg ur detta dilemma. Med sin diskussion problematiserar Vale denna fråga i så hög grad att till slut ingen bestämd ståndpunkt verkar hållbar. Han ställer till exempel frågan om inte just strävan efter modernisering är lämpligt att uttrycka i ett land som behöver komma ur sin underutveckling. Och vad uttrycker moderniseringssträvanden bättre än "international style", den arkitektur som minst av allt uttrycker nationell identitet? Hans bok är nyttig för alla dem som tror att det finns enkla svar på frågor av denna typ.

Nya huvudstäder

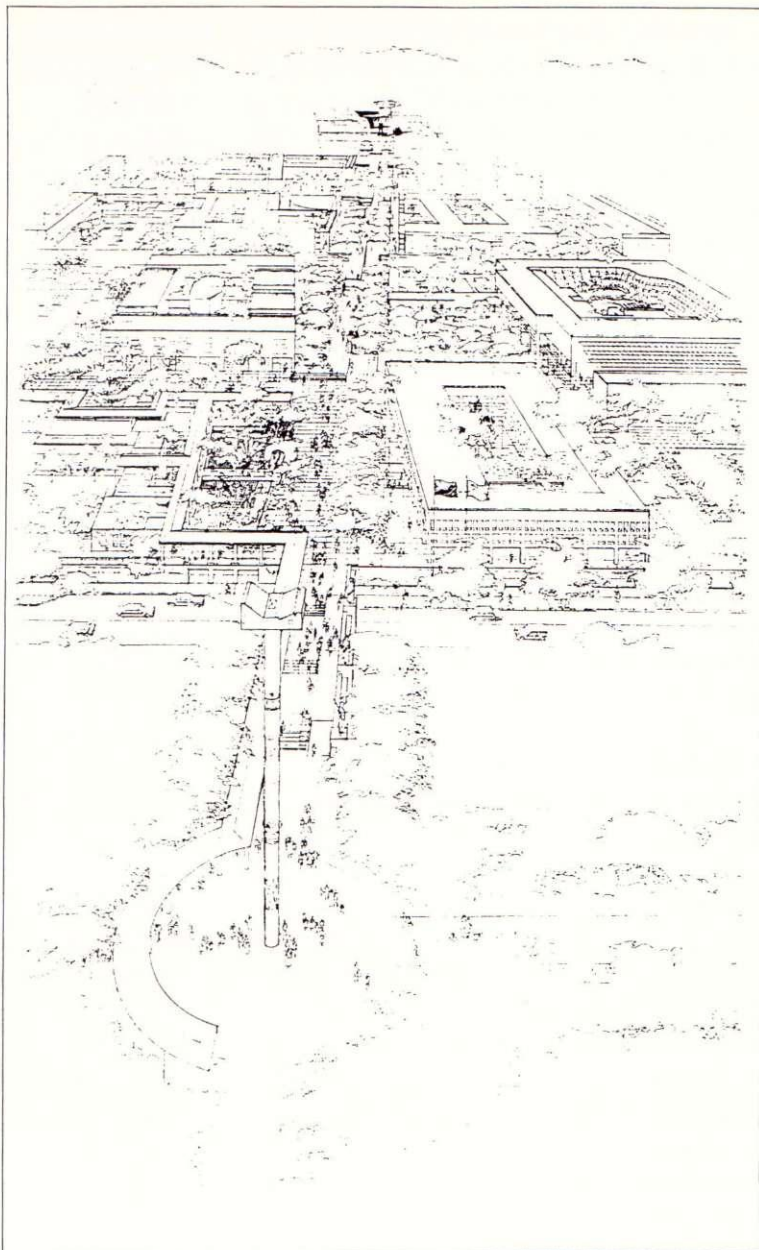
I två kapitel behandlas frågan om utformningen av nya huvudstäder som Chandigarh (provins-huvudstad för Punjab och Haryana, Indien), Brasilia (Brasilien), Islamabad (Pakistan), Abuja (Nigeria) och Dodoma (Tanzania). Mycket har skrivits om de tre förstnämnda, medan de två sista är mer okända. De är inte färdigbyggda och kan därför inte utvärderas på samma sätt som de övriga. Ingen tycks tidigare ha gjort en jämförande analys av det slag som Vale gjort.

När Abuja planerades i mitten på 70-talet var det förmodligen världens största byggnadsprojekt – en stad för 1,6 miljoner invånare på bara 20 år. Ett av huvudsyftena var att placera huvudstaden på en plats mitt i landet som kunde uppfattas som neutral i förhållande till Nigerias olika folkgrupper. Ett annat syfte var att manifesteras övergången till civilt demokratiskt styre. Man ville också komma bort ifrån Lagos' smuts, korrup-tion och laglöshet. Det tog emellertid inte lång tid förrän den civila regeringen störtades (för vilken gång i ordningen?). Samma byggnader som skulle symbolisera demokrati kom därmed

istället att stå för förtryck. I och med att oljepriset sjönk uteblev resurserna att bygga ut Abuja i den takt som tänkts. Den nya huvudstaden kom därför mer att symbolisera slöseri och dålig planering, något som är typiskt för många u-länder.

Generalplanen för den nya staden bygger på ett strikt axelsystem, där regeringsbyggnaderna placerats på en flera hundra meter hög kulle bortom själva stadsbebyggelsen, vilket gör dessa byggnader otillgängliga för vanliga medborgare. Enligt Vale gjordes en studie av 27 nigerianska städer som underlag för utformning av den nya staden, men ingenting av detta återfinner Vale i de delar han studerat. Däremot känner han igen drag från Washington och Luytens' Delhi. Regeringsbyggnaderna i Abuja har ritats av Kenzo Tanges arkitektkontor under ledning av Omar Take.

Ett helt annat exempel är Tanzanias nya huvudstad Dodoma. Denna stad är visserligen också knappt halvfärdig, men generalplanen uttrycker enligt Vale helt andra mål än den för Abuja. I Dodoma har bostadskvarteren större betydelse och de ansträngningar som gjorts för att integrera olika socialgrupper i samma kvarter bedömer Vale som seriösa och unika. I planen stipuleras att lokala byggnadsmaterial och lokal byggnadsteknik ska användas. Till skillnad från Abuja, som utformats för en hög

Pedestrian pathways, Dodoma (s. 156).

grad av privatbilism, bygger Dodomas plan på ett effektivt kollektivt transportsystem. I stadscentrum finns ett torg och ett butiks- och kontorsstråk i mänsklig skala. Vale kallar Dodoma för den första icke-monumentala huvudstaden. Planen kritiserar dock för att enpartistatens partihögkvarter och parlament förlagts ihop och utanför själva staden.

Fel återuppliva det traditionella?

Den sista och viktigaste delen av Vales bok behandlar fyra olika sätt att lösa frågan om hur man bidrar till nationell identitet genom byggande av nya kapitoliumkomplex. De fyra exemplen är parlaments- och regeringsbyggnader i Papua-Nya Guinea, Sri Lanka, Kuwait och Bangladesh. Den byggnad som starkast söker förankring i en inhemsk tradition är parlamentsbyggnaden i Waigani i Papua-Nya Guinea. Den är ritad av den australiensiske arkitekten Cecil Hogan, boende i Papua-Nya Guinea. Byggnadens form är hämtad dels från ett runt byhus från en av landets många folkgrupper, dels från männens gemensamma hus i en annan del av landet (varifrån landets statsminister råkar komma!). Den sistnämnda byggnaden har en mycket hög, spetsig gavel, som är det element som Hogan låter prägla sin parlamentsbyggnad. Denna är dock gjord av slätputsad betong och har ett enormt stort plåttak, vilket gör att byggnaden ger ett helt annat intryck än de ursprungliga förebilderna. För inredningen har dock mycket lokala material använts. Gavelfasaden pryds av en tio meter hög mosaik med naivistiska motiv från landets bykonst, utformad av en skotsk konstnär. Där finns också en tio meter lång stock där lokala konstnärer fått skära ut 19 olika lokala masker i samma storlek. (Stocken fick dock till höga kostnader sändas till Sydney för att behandlas så att den skulle se gammal ut.)

Vale tillerkänner Hogans parlamentsbyggnad starka demokratiska inslag, men ifrågasätter om denna typ av provinsiala inslag verkligen är det som ger nationell identitet åt ett nytt land. Han menar också att den traditionella kulturen på detta sätt kan trivialieras och hänvisar till hur traditionellt konsthandverk i olika delar av världen banaliserats genom att anpassas till turisternas önskemål. Han frågar om det verkligen är en "turistarkitektur" man vill ha och tillstår samtidigt att ansiktet mot utlandet är viktigt när en ung stat ska placera sig på världskartan.

Den kanske mest kritiska bedömningen gör Vale av Jørn Utzons "betongtält" för den av

kungen styrda nationalförsamlingen i Kuwait City. Det tältlika betongtaket bärs upp av balkar som väger 600 ton och dekorerats med runda betongelement som ska föreställa nedhängande tältflikar. Vales kritik mot Utzon är mer raljant än i övriga kapitel i boken, något som knappast är motiverat av det sakmaterial som presenteras. Att Utzons byggnad är den enda som är utformad för en eventuell framtida utbyggnad är något som borde förtjäna respekt. Indignationen över kostnaderna känns i detta fall mindre motiverad med tanke på att Kuwait ju är ett land med enorma oljeinkomster. (Boken skrevs före Irakkriget.)

Rikt källmaterial

Den mest utförliga analysen i boken görs av Louis Kahns kapitoliumkomplex i Dhaka, Bangladesh. Här är Vale betydligt mer förundrad gentemot arkitekten trots att Kahns ofta själv goda, naiva uttalanden förtjänar en minst lika raljant behandling som i fallet Utzon. Citaten talar dock för sig själva. Kritik framförs mot Kahns betongtorn och tegellådor med sina stora omotiverade hål, men samtidigt kvarstår en beundran för dessa abstrakta former. En orsak till att kritiken inte blir skarpare tror jag är undervärderingen av skalans betydelse, likaså en bristande analys av de funktionella och klimatiska egenkaperna. Min bedömning av denna skapelse är betydligt mer negativ än Vales.*

Vale intresserar sig mycket för arkitektens syften och problem vid projekteringen. I de flesta fall har han inte kunnat intervjua projektören utan har litat till skriftliga dokument. Förvånansvärt nog finns det i de flesta fall ett rikligt material om dessa frågor. Vales beskrivning av de många turerna kring vissa av projekten erbjuder underlag för teoretiserande inom ämnet projekteringsmetodik.

* Vestbro, Dick Urban: "Form utan innehåll", *Arkitektur* 1986:8.

Vales bok bygger på en osannolikt stor mängd skriftliga källor, de flesta tryckta i USA. När det gäller u-länder finns det ofta mycket mer och mycket lättillgängligare information i USA eller Europa om dessa länder än i länderna själva. Man kan fråga sig hur arkitekter i dessa länder någonsin ska kunna ta utvecklingen i egna händer om de hela tiden ska vara beroende av kunskap från USA eller Europa. Jag menar dock inte att en genuin nationell arkitektur är möjlig först när de landets offentliga byggnader utformas av inhemska arkitekter. Min erfarenhet är att inhemska arkitekter i u-länderna ofta har en mer okritisk syn på det västerländska än vad västerländska arkitekter har. Utländska arkitekter med rätt inställning kan mycket väl kan sätta sig in i ett annat lands kultur och bidra till en nyskapande byggnadstradition (se bara på Erskines betydelse för svensk arkitekturutveckling). Detta är också Vales inställning.

Vale har naturligtvis också besökt de platser han skriver om. De flesta av bokens fotografier har han tagit själv. Märkligt nog verkar han i ytterst ringa utsträckning bygga på intervjuer med nyckelpersoner. Väl förberedda sådana intervjuer har visat sig vara mycket användbara för att få fram dolda motiv och för att i efterhand avgöra vilka syften som inte förverkligats. Detta är särskilt viktigt när det gäller såväl politiska deklarationer som arkitektoniska mål eftersom man kan utgå från att skriftliga beskrivningar och tidningsreportage ofta döljer verkliga motiv. Vale utnyttjar dock sitt skriftliga material på ett kritiskt och distanserat sätt. Han går bakom de pompösa beskrivningarna och ställer ofta mål mot verklighet på ett avslöjande sätt.

Kritik och slutsatser

Det faktum att de mer spekulativa symboliska aspekterna dominerar Vales analys gör att man

som läsare blir oklar över vilka slutsatser som kan dras ur materialet. Jag anser att frågan om skalan fått en alltför undanskymd plats. Om en byggnad eller en plats uppfattas som alltför stor och skrämmande hjälper det enligt min mening inte om byggnadsmaterialen är väl valda eller om symbolspråket i övrigt har mänskliga inslag. En annan invändning är att byggnadernas funktionella och klimatiska egenskaper försumrats i Vales analys. Då och då framgår det att ett utrymme är olämpligt utformat i förhållande till användning och klimat, men i stort sett hoppar Vale över dessa faktorer. Det gör att framställningen blir mer relativistisk än den behöver bli.

I ett avslutande avsnitt uttrycker Vale som sin personliga förhoppning att framtida kapitoliumkomplex ska bli mindre monumentala, att de offentliga prestigebyggnaderna ska integreras bättre i staden och att de ska utformas så att medborgarna blir mer av deltagare än åskådare på långt avstånd från maktens boningar. Vale nämner Washington som ett gott exempel medan han tar avstånd från ett romantiskt sökande efter traditionella förebilder på landsbygden som i fallet Waigani. Han uttrycker också sympati för mer abstrakta geometriska former av den typ som Louis Kahns parlamentsbyggnad i Dhaka representerar.

Författaren konstaterar samtidigt att inga studier gjorts av hur medborgarna i gemen uppfattar sina byggnadsmonument och säger att det egentligen är för tidigt att värdera de kapitoliumkomplex som byggts på senare tid. Vad som är verkligt lyckat när det gäller arkitektur av detta slag kan bedömas först efter lång tid när byggnaderna bedömts av många generationer, påpekar Vale.

*Dick Urban Vestbro,
KTH, Stockholm.*

Finn Barnow:
Kolonistens by.
Studier af urbanisering og
byplanlægning i den tredje verden.

København: Kunstakademiets forlag,
 Arkitektskolen, 1990.

Finns det särskilda drag som utmärker en kolonial stad? Vilka är i så fall dessa drag och hur har dessa städer omvandlats efter självständigheten? Det är huvudfrågorna i *Kolonistens by* av Finn Barnow vid institutet för stadsbyggnad, arkitektskolan i Köpenhamn. Tyvärr svarar inte Barnow riktigt övertygande på de viktiga frågor han ställer.

Författaren har haft tillgång till ett imponerande material för sin analys. Han har bedrivit egen forskning i Kenya, Indien och Pakistan. Vidare har han utnyttjat de arbeten i Afrika, Asien och Latinamerika som hans studenter och kollegor vid arkitektskolan i Köpenhamn gjort under årens lopp. Att någon använder detta material för en övergripande analys är utmärkt. Tyngdpunkten i boken ligger dock på en samhällsvetenskaplig analys. Viktiga teoretiker är Hamza Alavi, Samir Amin, Manuel Castells, David Harvey, Nicos Poulatzas och Emmanuel Terray. Alla dessa är (eller var) marxister. Många av arbetena är från 70-talet och Barnows ansats känns också mycket 70-talsmässig.

I en tid när kritisk samhällsanalys med klassperspektiv verkar vara död och begravnen borde ett marxistiskt angreppssätt förtjäna lovord. Barnow är dock inte tillräckligt kreativ i sin analys. Hans resonemang blir ofta allmänna och därmed ganska intetsägande. Han skriver om härskande klasser, det kapitalistiska produktionssättet och antagonistiska motsättningar på ett alltför svepande sätt. En annan orsak till att diskussionen blir vag är att Barnow behandlar den tredje världen som en enhet. Han säger visserligen att varje land och varje stad är unik, men han låter

inte denna insikt hindra honom från att gå på gång dra slutsatser om alla u-länder.

Författaren utgår ifrån att varje samhälle/stad/by har en *rumslig ordning* som inte bara är en produkt av den sociala ordningen utan också en förutsättning för samhällssystemet. För att veta på vilket sätt koloniala städer skiljer sig från icke-koloniala ställer Barnow frågan vad som utmärkte de förkoloniala bosättningarna. Han hävdar att ett födosamlade samhälle har en annan rumslig ordning än ett födoproducerande och att de s. k. flodkulturerna har en ordning för sig. Hur beläggs man ett sådant påstående? För det första måste man definiera vad man menar med rumslig ordning. Det gör inte Barnow. Han är överhuvudtaget inte frikostig med exempel på det rumsliga. För det andra måste man gå igenom ett stort antal exempel på respektive samhällstyp – eller åberopa någon annan som gjort en sådan genomgång. Inte heller detta gör Barnow. Han redovisar *ett* exempel på en födosamlade by (på Elfenbenskusten), *ett* exempel på en flodkultur (Hopei-provinsen i Kina) och *två* exempel på by- och stadsstruktur i ett födoproducerande samhälle (Indien). Intressanta skillnader i ekonomi och socialt system anges, men vad det är i den rumsliga ordningen som skiljer sig på ett principiellt sätt klargörs inte. Misstanken kvarstår därför att varje region är så unik att det inte går att urskilja några principiella skillnader i rumslig organisation.

Kapitalism och rumslig politik

Att kolonialismen förde med sig det kapitalistiska systemet torde vara otvivelaktigt. Jag kan också instämma i Barnows definition av kapitalism som ett system där det förekommer en allmän varumarknad, en allmän arbetsmarknad och där kapitalet blivit en vara. Men vad betydde kapitalismens införande i kolonierna? Barnow ansluter sig programmatiskt till den s. k. beroendeskolan som menar att det internationella kapitalistiska systemet blockerar produktivkrafternas utveckling i u-länderna. Samtidigt skriver han gång på gång om u-ländernas *industrialisering*

som om denna är en realitet och inte alls blockeras av imperialistiska krafter. Han talar om borgarklass i u-länderna som om det var samma typ av produktiv, investerande borgarklass som i de industrialiserade staterna. Vari består i så fall det beroende som gör att u-länderna förblir underutvecklade? Såvitt jag kan bedöma pågår ingen industrialisering alls i de flesta u-länder (med undantag av Taiwan, Singapore, Sydkorea och ytterligare några). Därmed finns inte heller några starka industriintressen som kräver stadsplanering för att klara sina behov av mark och arbetskraft.

Barnow utgår från att kolonialmakterna bedrev vad han kallar en *rumslig politik*. Men vari bestod denna rumsliga politik? Och vilka effekter hade den? På dessa frågor svarar inte Barnow särskilt utförligt. Han nämner det välkända fenomenet att kolonialmakterna tvingade byarna att flytta ut till de vägar som byggdes. Syftet var att få kontroll över befolkningen, dels för att hindra uppror, dels för att lättare kunna tvinga bönderna att odla exportgrödor som kunde transporteras bort på de nya vägarna. Vilken omfattning hade denna byförflyttning? Ändrades byarnas rumsliga struktur på kuppen? Tjänade den koloniserade befolkningen på de nya vägarna genom att de fick tillgång till varor, skolor, sjukvård? På dessa intressanta frågor svarar inte Barnow. Vad jag vet fortsatte tvångsförflyttningarna efter självständigheten i de flesta länder med motiveringen att de skulle vara utvecklingsbefrämjande. Även i ett land som Tanzania, med Nyereres ideologi om bydemokrati, var flyttningar av byar fram till vägarna en viktig del av politiken. Var detta ett utslag av nykolonialism? En avgörande fråga är om förflyttningarna verkligen har befrämjat utveckling. I så fall var ju kolonialismen progressiv, något som Barnow med sin kapitallogiska marxism inte verkar främmande för. Tyvärr diskuterar han inte denna fråga vidare.

Barnow beskriver alla de självständiga u-länder han diskuterar (Argentina, Brasilien, Kenya, Mexico, Pakistan, Peru, Thailand, Zambia) som kapitalistiska. Hans allmänna karaktäristik gör att han missar skillnaderna. Vissa av länder-

na har inhemska industrikapitalister, medan andra domineras helt av utländskt kapital. De flesta av de nämnda staterna har ett stort inslag av statligt ägande. Kan en förstatligad ekonomi vara kapitalistisk? Statligt kapital är knappast tillgängligt på marknaden, som Barnows definition föreskriver. Ofta är både den statliga och den privata ekonomin parasitär, dvs. den lever på subventioner eller skövlar naturen istället för att producera nyttigheter. Att kalla alla dessa ekonomiska system för kapitalism gör att termen blir oanvändbar som analysinstrument.

Europeiskt stadsmönster?

En av Barnows hypoteser är att eftersom u-ländernas ekonomi är beroende av utlandet så är också stadsplaneringen beroende av utlandet, dvs. av Väst. För att pröva detta går författaren igenom ett antal generalplaner under 1900-talet för Buenos Aires, Lusaka och Nairobi och jämför med förhärskande stadbyggnadsdoktriner i Europa/USA under samma tid. Detta grepp finner jag väl valt och Barnow verkar ha haft tillgång till ett rikligt underlag för sin analys. Hans karaktäristik av respektive plan blir emellertid mycket kortfattad och ytlig. Generalplanen för Lusaka 1931–33 sägs till exempel vara "nästan rent estetisk" med ett formspråk som visar den koloniala byråkratins "hegemoniska självförståelse". Vari de byråkratiska symbolerna består visas dock inte. Inte heller framgår hur man skiljer en "estetisk" från en funktionell plan.

En av Barnows mer konkreta teser är att generalplanerna efter andra världskriget speglade industrins behov av arbetskraft. I alla tre städerna präglades planerna omkring 1950 av funktionalistisk zoneringsplanering med tydliga rutor för industri och arbetarbostadsområden. I detta fall verkar det kortfattade underlaget övertygande, men en avgörande fråga är samtidigt om planerna uttrycker verkliga behov eller om de bygger på rent önsketänkande. Uppfylldes planens önskemål om industrier och bidrog planen till att kapitalisterna fick tillgång till billig och disciplinerad arbetskraft? Kanske är det självklara sva-

ret att kolonialmakterna vid denna tid planerade lika rationellt i kolonierna som i Europa. Den saken kunde i så fall ha poängterats. I ett annat avsnitt diskuterar Barnow fenomenet att general- och stadsplaner fyller en rent ideologisk funktion, särskilt när de stannar på papperet. De flesta u-länder saknar ju både personal för effektiv stadsplanering och kapital för byggande. Planerna avslöjar därför ofta inte mycket om den faktiska markanvändningen.

På grundval av sin analys av tre städer drar Barnow slutsatsen att både stadsplaner och städer i u-länderna har starka europeiska drag. Även om man accepterar denna i och för sig otillåtna generalisering kvarstår frågan om varietet "europeiska" egentligen består. Är det funktionsuppdelningen, segregationen, rutnätsystemet eller den monumentala skalan som är europeisk? Ingen av dessa faktorer (utom möjligen segregationen) förekommer i alla 1900-talets planer. Eftersom Barnow hävdar tesen att kapitalismen (till skillnad från förkapitalistiska produktionsätt) inte har någon bestämd stadsform kan man heller inte vänta att det ska finnas något sådant som en bestämd europeisk stadsform som kan upprepas i u-länderna. Barnow påpekar också att det finns stora olikheter mellan Lusaka och Nairobi, båda produkter av brittisk planering. Detta kan tyda på att planerarna tagit mer hänsyn till lokala behov än till behovet att reproducera europeiska stadsformer. Vari består i så fall beroendet? Och vilket alternativ finns? Om det inte finns något alternativ är det ju meningslöst att kritisera planeringens beroende av Europa!

Segregation och kåkstäder

Rumslig segregation verkar vara ett viktigt genomgående drag i den koloniala staden, ett drag som har fortsatt efter självständigheten. Barnows särskilda kapitel om denna fråga innehåller intressanta exempel och tyngs inte så mycket av allmänna marxistiska teser. Exempel ges från Nairobi, New Delhi, Rabat, Lima och Islamabad. Jag instämmer i Barnows slutsats att segregationen i de koloniala städerna är mycket skarpare

än i moderlandets städer vid samma tid. En förklaring till detta är att behovet att kontrollera befolkningen är mycket starkare i kolonierna än i moderländerna, där demokrati införts. Påståendet (s. 71) att segregationen i Lima bestäms av beroendeförhållandena hittar jag dock ingen förklaring till.

En fråga som Barnow inte berör särskilt mycket är kåkstädernas betydelse i de exkoloniala städerna. Dessa områden växer ju fram i strid med all zonindelning och här blandas alla möjliga funktioner huller och buller. Med tanke på att kåkstäderna ofta dominerar u-ländernas storstäder bör man inte nöja sig med att karaktärisera städerna efter den planerade delen som Barnow gör. Man kan inte heller se kåkstäderna som ett uttryck för segregation av de fattiga med tanke på att även medelklassen ofta bor i kåkstäder och med tanke på att även tillverkningsföretag etablerar sig i dessa områden. En omvärdering har på senare år skett av denna "informella sektor". Istället för att se den som "marginaliserad" i förhållande till det dominerande samhället, betraktas den idag av många som en sektor med stor utvecklingspotential, en sektor som hör kvinnorna och framtiden till!¹

Om kåkstäderna ses som uttryck för inhemska processer utan större kontroll från de nykoloniala eliterna måste antagandet om det starka europeiska inflytandet revideras. Att kåkstädernas rumsordning avviker starkt från den planerade stadens har bl. a. diskuterats på ett inträngande sätt av Charles Correa. Han anser t.o.m. att kåkstädernas rumsstruktur är funktionellt överlägsen den funktionalistiska stadens.² Dessa poängter missar Barnow helt.

Idealistiska förslag

I en efterskrift vågar sig Barnow på att dra litet egna slutsatser, bl. a. om biståndets roll för stadsutvecklingen i tredje världen. Då blir han också litet mer konkret. Han beklagar att det danska biståndsorganet DANIDA, precis som SIDA, undvikit stöd till projekt i städer, men noterar hoppfullt att det håller på att ske en omsvängning därför att Världsbanken sänt ut nya signaler om

nödvändigheten av urbana satsningar. Han anser att man ska säga ja till stora täta städer i tredje världen och föreslår bistånd till bl. a. infrastruktur i kåkstäder i samarbete med de boendes organisationer. Vidare vill Barnow att man ska göra sig av med föreställningen att u-ländernas städer ska styras in i minsta detalj. Istället vill han ha en grov markanvändningsplan inom vilken många lokala initiativ kan rymmas. Friliggande villor ska dock motarbetas, dels för att de blir för heta i tropikerna, dels för att kvinnorna berövas det privata uterum som finns i den traditionella stadsstrukturen.

Frågan om att stänga in kvinnorna som slavar i husen är verkligen inte okontroversiell. Övriga synpunkter förefaller sympatiska, men jag kan inte se att de följer av bokens storslagna marxistiska analys. Det påstår inte heller Barnow. Förslagen verkar snarast litet idealistiska, t. ex. idén att basera upprustning av kåkstäder på medver-

kan av organisationer som ofta står i konflikt med myndigheterna. Hur ska man vidare få korrupta planeringsorgan att fungera effektivt när planerarnas försörjning bygger på att de får mutor från de som vill ha något genomfört? Och är det verkligen DANIDA och SIDA – organ för imperialistiska stater, enligt Barnows synsätt – som ska hindra u-ländernas eliter att genomföra de Väst-inspirerade planer de så gärna vill ha?

Dick Urban Vestbro,
KTH, Stockholm.

Noter

1. Sethuraman, S. V. (ed.): *The Urban Informal Sector in Developing Countries. Employment, poverty and environment*. Geneva: ILO 1984 (urspr. 1981).
2. Correa, Charles: *The New Landscape*, Bombay: The Book Society of India, 1985.

Vernacular architecture.

Paradigms of Environmental Response.

Turan, Mete (red.)

Aldershot etc: Avebury, 1990.

Vad menas med "vernacular architecture"? Vad kan vi lära av byggnader som utvecklats under årtusenden utan kontakt med statliga planeringsorgan eller högskoleutbildade arkitekter? Ska kunskap om denna byggnadskonst ingå i arkitektutbildningen? Dessa är några av de frågor som behandlas i antologin *Vernacular Architecture* som redigerats av Mete Turan, en forskare av turkiskt ursprung som bl. a. varit redaktör för tidskriften *METU Journal of the Faculty of Architecture*. Bidrag till utgivningen har givits av "Aga Khan Award for Architecture". Boken ingår i serien *Ethnoscapes* som ges ut under ledning av David Canter och David Stea.

Det är svårt att hitta en lämplig översättning av "vernacular". Termen kommer från språkvetenskapen och står för det inhemska och lo-

kala till skillnad från det internationella eller nationella. Enligt Turan användes beteckningen i samband med byggande första gången 1861 av prästen Petit som ansåg att de bästa byggnaderna under drottning Annes regeringstid var sådana som människor byggde med hänsyn till sina egna behov och miljöns krav. I "vernacular architecture" ingår det förindustriella samhällets icke-monumentala byggande, men också det traditionella byggandet på industrisamhällets landsbygd och även de kåkstäder som finns i den fattiga världens storstäder. Termer som delvis täcker begreppet är "primitiv", "inhemsk", "lokal", "regional", "rustik", "folklig" och "anonym" arkitektur. Motsatsen är "modern", "högteknologisk", "urban", "internationell", "högstatus". I avsaknad av en lämplig svensk översättning använder jag i denna recension engelskans "vernacular".

Ämnet *vernacular architecture* visar sig rymma överraskande många filosofiska aspekter, varav flera är av stort arkitekturteoretiskt intresse. Bland de 14 författare som bidragit med olika kapitel i boken återfinns världens ledande

experter på *vernacular architecture*, t. ex. Amos Rapoport, Paul Oliver och Delbert Highlands. Författarna kommer från Storbritannien, USA och Turkiet. Alla utom en är män, vilket förmodligen speglar den sneda könsfördelningen inom forskarvärlden snarare än ämnesvalet. *Vernacular architecture* handlar ju i huvudsak om vardagslivets arkitektur, dvs. en värld som berör kvinnor mer än män. De flesta bidragen är allmänt reflekterande, medan endast tre handlar om ett enstaka land eller region.

Rapoports klassificering

Den som mest systematiskt utrett frågan om vad som menas med *vernacular architecture* är Amos Rapoport, professor i arkitektur och antropologi (!) vid University of Wisconsin-Milwaukee. Litteraturlistan upptar inte mindre än 19 arbeten av Rapoport. I det första av dessa arbeten, den klassiska boken *House Form and Culture* från 1969 delade Rapoport in världens byggnader i följande fyra kategorier:

a) **primitiva**, dvs. sådana som förekommer i självförsörjande klasslösa samhällen utan skriftspråk vilka inte påverkas utifrån. Dessa byggnader präglas av att brukarna i stort sett bygger husen själva. Det finns en gemensam uppfattning om vad som utgör ett bra hus. Ingen strävan efter originalitet förekommer.

b) **"pre-industrial vernacular"**, dvs. byggnader i samhällen som har ett skriftspråk, en uppdelning i klasser och som inte är isolerade från andra samhällen. Brukarna bygger i detta fall inte alltid själva. Istället anlitar de ofta bygghantverkare, men byggandet styrs ändå av brukarna. Byggnadstyperna är något olika för olika klasser, men det finns fortfarande inte någon strävan efter individuell utformning.

c) **folkliga eller "industrial vernacular"**, dvs. byggnader som följer en folklig tradition i industrialiserade samhällen. Viss modern byggnadsteknik och relativt påtagliga individuella variationer kan här förekomma, men hustyperna följer ett etablerat mönster och det finns fortfarande ett direkt förhållande mellan brukare och byggmästare.

d) **"high-style"**, dvs. arkitekturtridade hus där individuell originalitet eftersträvas och sambandet mellan brukare och byggherre är brutet. Denna typ av arkitektur kallas också "polite", som närmast kan översättas med "förfinad". En annan beteckning är "institutionell arkitektur".

Ofta räknas alla de tre första kategorierna till *vernacular*, men Rapoport föredrar att reservera termen endast för typ b). Han håller fast vid denna uppdelning i sitt bidrag till Turans bok, men har i övrigt betydligt nyanserat sin analys från 1969.

I *House Form and Culture* beskrev Rapoport de primitiva samhällena som statiska och utan motsättningar. Denna beskrivning har kritiserats av många, bland annat i min avhandling från 1975. Jag framhöll där dels att det aldrig funnits några helt statiska samhällen, dels att byggandet präglas av motsättningar även i samhällen som förändras långsamt, t. ex. när det gäller ett varmt och fuktigt klimats krav på öppenhet i förhållande till ett muslimskt krav på skyddat familjeliv. Jag invände också att det sedan lång tid tillbaks inte längre finns några samhällen som inte är påverkade utifrån så som Rapoport förutsatte i sin beskrivning.¹

I sitt kapitel i Turans bok tar Rapoport inte upp denna typ av kritik. Han påstår tvärtom (s. 82) att han i *House Form and Culture* betonade processen och inte produkten (husformen), men det går knappast att förneka att hans analys från 1969 betonade det typiska för varje kategori medan samhällsförändringar lyste med sin frånvaro. Indirekt erkänner han nu dessa brister genom att kritisera "klassificeringar baserade på idealtyper". Han menar istället att en byggd miljö bör beskrivas i jämförande snarare än absoluta termer. Det innebär att man inte kan avgöra var gränsen går mellan *vernacular* och icke-*vernacular*. Istället kan man tala om "mer eller mindre *vernacular*". I jämförelse med byns bostadshus är t. ex. kyrkan *high-style*, men i jämförelse med storstadens katedral är samma kyrka *vernacular* (s. 75-76).

Sedan 1969 har olika forskare visat att sambandet mellan brukare och byggare inte alltid

varit så intimt som Rapoport och andra föreställt sig. Även i de mest primitiva samhällen har det ofta funnits några som varit kunnigare i byggan- de än andra och som stått för någon sorts byggle- ning. Även avsaknaden av arkitekt har ifråga- satts, med hänvisning till att en byggle- dare ju faktiskt är en arkitekt i detta ords ursprungliga betydelse (*arki*=mästare, *tekton*=byggare).

Vernacular är inte alltid god kvalitet

Intresset för *vernacular architecture* väcktes på 60-talet som en direkt reaktion mot *international style* och andra uttryck för modernismen. En avgörande händelse var Bernard Rudofskys ut- ställning på Museum of Modern Art i New York 1964. Rudofskys bok *Architecture Without Archi- tects* blev mycket uppmärksam. Denna bok gav uttryck för en romantisk syn på den icke- arkitekturtride arkitekturen. Rudofsky och andra ansåg denna vara bättre anpassad till människans funktionella krav och till klimatet. *Vernacular architecture* ansågs "äka" i förhållande till den moderna arkitekturen, som betraktades som ful, ofunktionell och dekadent.

I Turans antologi företräds den romantiska synen i viss mån av Paul Oliver, Henry Glassie och James Marston Fitch, men i huvudsak är bidragen i boken skarpt analyserande eller spe- kulativt filosofiska.

En av dem som mer konkret visar på den romantiska synens begränsning är Bilgi Denel, civilingenjör och arkitekt som undervisat i både Turkiet och USA. Han har forskat om lantlig och urban traditionell bebyggelse i Anatolien. Den traditionella bybebyggelsen består av adobehus med platta tak där den inre bostaden nås via en stege från taket. Fönster och dörrar saknas. Bilgi finner att husen är väl anpassade till klimatet, att de är billiga att bygga och att det mångfunktionella bostadsrummet kan sägas stämma med invånar- nas livsåskådning. Samtidigt finner han att hu- sen inte är särskilt välbyggda ur konstruktiv syn- vinkel. De är t. ex. inte anpassade till de jordbäv- ningar eller översvämningar som ofta förekom- mer i området. Han finner dem estetiskt torftiga och utan intressant symbolik. Bostadsrummen,

som delas av husdjur, barn och vuxna, finner Denel ohygieniska och illa anpassade till islams krav på åtskillnad mellan könen. Vidare anser han utrymmena mellan husen tillfälligt uppkom- na och utan social funktion.

I motsats till stagnationen i de anatoliska byarna finner Denel spänning och kraft i städer- na. Husen består här av sten i två eller tre vå- ningar, med utskjutande burspråk och takfötter samt fönster med vackra fönsterluckor. Husen är byggda kring en gård. Rummen är likstora så att de kan byta funktion. Man kan t. ex. välja mellan varma och svala rum beroende på solens läge. Men även om det finns ett typhus så tillåts va- riation i byggnadsutformning. Skillnaderna i hus- storlek är dock inte så stora att de befrämjar sociala konflikter, menar Denel. Gatorna är korta så att de bildar en igenkännbar plats för en mindre grupp människor. Varje hus har en entré från gatan. Därigenom bildas ett halvprivat rum där grannar kan mötas. Varje hushåll ansvarar för gaturummet framför sitt hus.

Denel visar med sina tillspetsade jämförelser att det är ofruktbart att tala alltför allmänt om *vernacular architecture*. Det känns hälsosamt i dessa tider när många försöker hitta en ny "ism" att ersätta den förlorade modernismen med.

Trots detta är det i Turans bok de generella diskussionerna som är intressantast.

Arkitektur utan teori omöjlig

En av dem som diskuterar mycket generellt är Delbert Highlands, konstnär och arkitekturpro- fessor vid Carnegie-Mellon University. Han har bl. a. forskat om tidig islamsk och koptisk kultur. Hans 110 litteraturreferenser täcker språkveten- skap, litteraturhistoria, musik, skönlitteratur, da- tateknik, arkitekturhistoria, antropologi och fi- losofi. Trots mängden referenser och fotnoter (45 stycken) skriver Highlands att han varit yt- terst restriktiv med källangivelser och att han inte kan nämna "varje bok jag läst eller varje byggnad jag tagit i" (s. 31).

Om man struntar i denna typ av akademiskt koketterande kan man få ut mycket av Highlands kapitel. Han visar bl. a. att Rudofsky, Rapoport

och Oliver inte var de första att bli inspirerade av *vernacular architecture*. Tvärtom påminner han om att arkitekter som Adolf Loos, Frank Lloyd Wright, Alvar Alto och Le Corbusier allvarligt studerade och inspirerades av denna typ av arkitektur. Han pekar också på att funktionalisten Sibylle Moholy-Nagy gav ut boken *Native Genius in Anonymous Architecture* 1957, dvs. sju år före Rudofskys utställning.

Istället för "vernacular" föredrar Highlands begreppet "indigenous". I ett intressant avsnitt av sitt kapitel visar han på likheter mellan detta begrepp och "regional architecture". Eftersom ytterst få stater har samma klimat och geografi över hela landet kan *indigenous architecture* inte vara nationell, ty då är den ju inte längre anpassad till den lokala miljön och till brukarnas behov. En sådan arkitektur förutsätter å andra sidan en region med någon sorts sammahållande element, ty varifrån skulle *indigenous architecture* annars komma?

Highlands ställer också den tillspetsade frågan om islamsk arkitektur kan vara *indigenous*. Den minsta moské ska ju vara underordnad en världsreligion och inte alls uttrycka något lokalt. Eller är det så att just den lilla anspråkslösa moskén utan fina utsmyckningar är *indigenous*, medan de pampiga moskéerna i de stora städerna hör till en annan kategori? Highlands raljerar med Rudofsky m. fl. genom att fråga om uppvärderingen av den icke-arkitekturtridade arkitekturen egentligen handlar om vårt missnöje med den miljö vi själva lever i. Eller är det så att det vi yvigt yttrar om äkthet och ärlighet i *vernacular architecture* egentligen handlar om att vi tycker vissa hus är snygga?

Efter att ha skrivit åtskilliga sidor om Husserl, Heidegger, Wittgenstein och Norberg-Schultz säger Highlands vidare att jämförelsen av arkitektur med geometri och språk inte håller särskilt långt eftersom alla byggnader förr eller senare brakar samman. "Byggnader kan inte tala för de har ingen tunga" (s. 53), kommenterar han polemiskt.

Highlands ställer sig avvisande till antagandet att *vernacular architecture* skulle ha tillkom-

mit utan teori. Han menar att byggnader är artefakter och artefakter kommer till inte stånd genom nödvändighet utan genom ett val bland flera alternativ. Och val bland alternativ förutsätter en teori. Det förutsätter också att det kan förekomma konflikter kring en byggnads tillkomst. Detta strider mot den allmänt omfattade synen att *vernacular architecture* tillkommer genom konsensus. Därmed menar Highlands att mycket av teorin kring *vernacular architecture* faller. Istället måste nya teorier utvecklas. Jag är inte säker på att Highlands lyckas klara ut i vilken riktning sådana ska sökas.

Rapport modifierar sin teori

Kritiken av teorierna kring *vernacular architecture* drabbar Rapport, även om Highlands är mycket försiktigare när det gäller namns nämnande i samband med Rapports teorier än när det gäller Rudofskys. Rapport nämner i sitt kapitel att Norberg-Schultz och andra förnekar att det finns en särskild *vernacular architecture*, men avvisar denna attityd som felaktig och praktiskt ofruktbar. Samtidigt nyanserar han, som jag antytt ovan, sin tidigare något stelbenta uppdelning av olika typer av byggnader. Han går igenom ett stort antal kriterier för definition av *vernacular architecture* och säger att man kan ange ett minsta antal uppfyllda kriterier för att villkoret om *vernacular* ska vara uppfyllt. Han skiljer mellan kriterier som har med tillkomstprocessen att göra och sådana som har med själva byggnaden att göra. Av den förra typen anger han 17 stycken och av den senare 20.

Rapport framför också tanken att byggnader kan klassas efter en kontinuerlig skala från den mest primitiva arkitekturen, som uppfyller alla kriterier, till det värsta modernistiska monumentaltbygget, som inte uppfyller något av de 37 kriterierna. Helst lutar han dock åt att byggnaderna klumpas ihop sig kring de fyra typer jag återgivit ovan. Därmed kan han modifiera sin teori från 1969 utan att behöva överge den.

Rapport framför ett flertal goda argument för sin åsikt. Han skriver till exempel att Akropolis' storhet inte kan förstås om man inte utgår

från en betraktare som lämnar sitt vardagliga bostadshus utformat med helt andra ambitioner (s. 81). Man kan inte komma ifrån att byggnaders originalitet, statusvärde och monumentalitet hade mycket mindre betydelse i det förindustriella samhället i jämförelse med dagens moderna samhälle. Däremot är platsbundenhet och klimat-anpassning ofta (men inte alltid) bättre i *vernacular* än i modern arkitektur. En intressant faktor är byggnaders anpassbarhet. Det är uppenbart att lägre byggnader i lokala "naturliga" byggnads-material – som är vanligare i förindustriella samhällen – är lättare att anpassa till föränderliga mänskliga behov än höghus i stål och betong. En intressant fråga, som Rapoport ställer, är om *high-style* kan omvandlas till *vernacular* genom brukarnas ingripande för att "personifiera" byggnaderna.

Hjärnan gjord för jägarsamhället

Ett av de intressantaste bidragen i boken är skrivet av arkeologen Stephen Lekson vid Arizona State Museum. Hans främsta intresse är bosättnings storlek och vilka faktorer som håller samman samhällen som överskrider den storlek där alla känner alla. Hans utgångspunkt är att människor levat i små grupper som jägare och samlare i flera miljoner år, medan större bosättningar funnits bara i cirka 5 000 år, varav revolutionära förändringar ägt rum under de sista 500 åren. Eftersom den mänskliga hjärnan förändras mycket långsamt menar Lekson att den fortfarande är anpassad till livet som jägare-samlare. Detta gäller framförallt vår förmåga att delta i interaktion med andra människor. Han drar en parallell till datorvärlden och menar att samhällsorganisationen-mjukvaran blivit ytterst komplicerad medan våra hjärnor-hårdvaran inte uppgraderats till ökad kapacitet.

Arkeologisk forskning visar att jägarsamhällen normalt varierade från 25 till 500 personer. Det var samhällen där alla kände alla och där alla var beroende av varandra. Individerna kunde inte överleva utan gruppen. En hög grad av jämlikhet rådde. Jordbruk och byliv uppstod först när befolkningsökning och annat *tvingade* människor till

denna typ av urtrist leverne, skriver Lekson. Med jordbruket kom städer på flera tusen invånare. Hur klarade människan denna omställning och hur kunde så stora samhällen hållas samman, frågar Lekson. Han finner att de fogas samman på tre olika sätt:

a) Genom **horisontell segmentering**, dvs. genom uppdelning i mindre överblickbara delar (grannskapsenheter?).

b) Genom **indelning i kunskaps-hierarkier** så att alla inte behöver känna till allt om alla. Istället utses ett fåtal personer att styra åt de andra. Hövdingadömen och dess efterföljare (riksdag och regering?) uppstår. Denna metod att hålla samman ett samhälle kallar Lekson **regional integration**.

c) Genom **vertikal indelning** av befolkningen, dvs. uppdelning i klasser eller kaster. Historiskt tycker sig Lekson finna att en sådan social stratifiering sammanfaller med regional integration, men han behåller ändå indelningen i tre metoder.

Lekson hänvisar till en klassisk definition av ett kollektiv (*community*) som det nätverk individen uppfattar i dagliga face-to-face-relationer. Sådana kollektiv kan förekomma inom större bosättningar och städer, men sammanhållning kan alltså även åstadkommas på andra sätt. Med hänvisning till antropologisk forskning uppskattar Lekson maximistorleken för ett kollektivt med face-to-face-relationer till 1 000 personer. Denna storlek antas också vara den gräns sociologer sätter för en grups möjlighet att klara sig utan administrativ ledning.

Leksons huvudfråga är hur stora bosättningar kan bli innan de delas upp i mindre delar. För att få svar på denna fråga söker han sig till två databanker som finns över förhistoriska och historiska samhällen, nämligen *Human Relations Area Files* och G. P. Murdock's *Atlas of World Cultures*. Dessa databanker visar sig innehålla uppgifter om storlek, horisontell segmentering och regional integrering för ett tillräckligt stort antal samhällen för att göra en konventionell chi²-prövning. En slutsats blir att det inte funnits några självständiga samhällen med mindre än 1 000 medlemmar utan horisontell segmentering eller

regional integrering. Vertikal uppdelning börjar vid 2 500 invånare, finner Lekson. I riktigt stora bosättningar försvagas den horisontella segmenteringen och ersätts av regional integrering och/eller vertikal uppdelning, dvs. de blir samhällen med statsapparat och klasser.

Hur kollektivhuset kommer in i detta perspektiv kan det vara stimulerande att spekulera kring i ett annat sammanhang.

Med hänvisning till Rapoport prövar Lekson om husform kan tänkas variera med den horisontella segmenteringen. Han antar att denna segmentering följer (eller bildar?) etniska gränser och att varje etnisk grupp i större pluralistiska samhällen har ett tempel, en regeringsbyggnad eller ett torg som fokus för sitt område. Murdock's data – som innehåller uppgifter om plantyp, takform och byggnadsmaterial – visar att det råder stor homogenitet i husform för respektive etnisk grupp. När det gäller färg och andra dekorationer på husen finns uppgifter i ett annat register, som Lekson använder.² Han kopplar samman husdekorationer med uppgifter om klädedräkt under antagandet att kläder och husdekorationer fyller samma funktion av social kommunikation. Överraskande nog finner Lekson att i de små (icke uppdelade) samhällena förekommer differentiering i *antingen* husdekoration *eller* klädedräkt, medan det i större, regionalt integrerade, samhällen är så att *både* husdekoration *och* klädedräkt är differentierade.

En av Leksons slutsatser är att alla samhällen som är större än 2 500 invånare måste antingen delas in horisontellt eller vertikalt, eller integre-

ras regionalt. Alla tre metoder får arkitektoniska konsekvenser, anser han. Lekson menar att den grundläggande arkitektoniska enheten inte är byggnaden utan bosättningen-kollektivet. Han kommer fram till att *vernacular architecture* handlar om stadsbyggnad, ingenting annat.

Vernacular i arkitektutbildningen

Flera uppsatser i Turans bok nämner att intresset för *vernacular architecture* inom arkitektkåren är ytterst svagt, trots att det finns så mycket att lära av denna byggnadskonst. Det sista kapitlet i boken behandlar särskilt denna fråga. Det är skrivet av två arkitekter av turkiskt ursprung: Yasemin Aysan, lärare på arkitektskolan vid Oxford Polytechnic, och Necdet Teymur, lärare vid Bartlett School of Architecture and Planning. På grundval av en undersökning av huvudsakligen brittiska arkitektskolor kommer författarna fram till att majoriteten av skolorna inte har någon undervisning alls om *vernacular architecture*, medan ett fåtal har detta ämne väl integrerat i undervisningen. Författarna menar dock att det är stor skillnad mellan att hänge sig åt det exotiska i *vernacular architecture*, för att sedan lämna ämnet med en axelryckning, och att använda denna rika kunskapskälla som underlag för teoretiserande med inriktning på tillämpning i dagens byggnadsutformning.

Turans bok är en utmärkt lärobok för en undervisning av det senare slaget.

Dick Urban Vestbro,
KTH, Stockholm.

Noter

1. Vestbro, Dick Urban: *Social Life and Dwelling Space. An Analysis of Three House Types in Dar es Salaam*, Building Function Analysis Report no 2/1975, University of Lund.
2. Feinman, G. & Neitzel, J.: "Too many types: An overview of prestate societies in the Americas", i *Advances in Archaeological Method and Theory*, vol. 7.

Ewa Malinowski:
Plaster Façades on Old Buildings

T27:1992, Statens råd för
 byggnadsforskning, Stockholm.

This thesis deals with plastered façades on historical buildings. The three sections of the thesis illuminate architectural, technical and historical aspects. The sections of the book are:

- The Role of Plaster in Architecture;
- Plaster and Plastering: Changes in Practice and Perspective;
- The Building as a Source of Knowledge about Plaster.

The first part describes the connection that exist between the architecture of plaster and the special and unique properties of plaster; for instance the link between architectural expression of a façade and the material qualities of plaster.

The second part deals with the changes that plaster and plastering practices have undergone during the period of transition from traditional to modern plastering techniques – between the thirties and the sixties – and reflects how perspectives on both the material and the architecture of plaster have altered. These changes were part of the

process that involved the transformation of the towns and the industrialization of building. Investigation of these changes enables us to acquire a perspective on the attitudes prevailing today – the renewed interest in traditional materials and methods, amongst other things – and on how old plastered buildings are maintained, repaired and restored.

The third part deals with the question of how, on the basis of a historical perspective and the experience of former times, old plastered façades should be taken care of, repaired and renovated. The answer should be found in the building itself; in the way its plastered façades were once erected and in their condition at the present time. Not until the building has been carefully examined measures can be suggested; materials and methods for repairs or restoration should be matched to the original. The choice of materials and selection of the mode of execution become relatively simple processes if the building is well-researched and the specification is professionally compiled.

Keywords: plaster façades, plaster, plastering, mortar, rendering, traditional building materials, restoration, repair, architectural expression of plaster, technical properties of plaster.

ISBN 91-540 5475 3. Division of Building Design & Construction, Department of Architecture, Chalmers University of Technology, S-412 96 Göteborg, Sweden.